

ნაირა ბეპიევი

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი*

შედარებითი გრამატიკა ბილინგვური სწავლების დისკუსიაში

(ქართული და ოსური ენების მაგალითზე)

აბსტრაქტი

ოსური ენა ინდოევროპულ ენათა ოჯახს განეკუთვნება კერძოდ, ირანულ ჯგუფს, ქართული ენა კი – კავკასიურს. ბილინგვური სწავლების დროს აუცილებლად გასათვალისწინებელია ამ ორი ენის სტრუქტურული და ენობრივი თავისებურებები. აუცილებელია ფონეტიკური, მორფოლოგიური და სინტაქსური ნიუანსების წარმოჩენა, მათი გათვალისწინება, შედარებითი ანალიზი.

ცნობილია, რომ ქართული ზმნას მრავალფეროვანი გამომსახველობითი საშუალება აქვს, წინადადებაში მაკორდინირებელი როლიც სწორედ მას ეკისრება. სხვა ენებში ზმნას უჭირს ყველა იმ ნიუანსის გადმოცემა, რაც ქართულ ზმნას აქვს, (პირის რაგვარობის წარმოჩენა, კონტაქტი და სხვ.).

ბილინგვური სწავლების დროს, პირველ რიგში, გასათვალისწინებელია ზმნის თავისებურებების სათანადოდ გადმოცემა. ასევე, გასათვალისწინებელია სახელებისა თუ სხვა მეტყველების ნაწილთა თავისებურებები.

მნიშვნელობა ენიჭება (შესასწავლი ენების) შედარებითი გრამატიკის აუცილებლად გასათვალისწინებელი კურსის გაცნობა-შესწავლა, რაც მათ დიდად დაეხმარება ენების წარმატებულად დაუფლებაში.

ოსური ენა ინდოევროპულ ენათა ოჯახს განეკუთვნება, კერძოდ კი - ირანულ ჯგუფს, ქართული ენა კი - კავკასიურს. ბილინგვური სწავლების დროს აუცილებლად გასათვალისწინებუ-

ლია ამ ორი ენის სტრუქტურული, ენობრივი თავისებურებები. აუცილებელია ფონეტიკური, მორფოლოგიური და სინტაქსური ნიუანსების წარმოჩენა, მათი გათვალისწინება, შედარებითი

ანალიზი. ცნობილია, რომ ქართულ ზმნას საკმაოდ მრავალფეროვანი გამომსახველობითი საშუალება აქვს, წინადადებაში მაკოორდინირებელი როლიც სწორედ მას ეკისრება. ზოგიერთ სხვა ენაში ზმნას უჭირს ყველა იმ ნიუანსის გადმოცემა, რაც ქართულ ზმნას აქვს, (პირის რაგვარობის წარმოჩენა; სუბიექტურ და ობიექტურ პირთა ურთიერთმომართების საკითხი; კონტაქტი; ქცევის კატეგორია და სხვ.).

ბილინგვური სწავლების დროს, პირველ რიგში, გასათვალისწინებელია ზმნის თავისებურებების გადმოცემა სათანადოდ. კერძოდ, გარდამავალი ზმნის შესატყვისი სუბიექტის ბრუნვის საკითხი. გარდამავალი ზმნის სუბიექტი I, II და III სერიის ზმნასთან ქართულ ენაში სამ ბრუნვაში გვხვდება; I სერიის ზმნასთან ის სახელობით ბრუნვაში დგას, მეორე სერიის ზმნასთან მოთხრობით ბრუნვაშია, ხოლო მესამე სერიის ზმნასთან - მიცემითში. განსხვავებით ქართული ენისაგან, ოსურ ენაში მოთხრობითი ბრუნვა არა გვაქვს და სუბიექტი მხოლოდ სახელობით ბრუნვაში დგას (იშვიათად ნათესაობითში). მოქმედი I სერიის ზმნასთანაც სახელობით ბრუნვაში დგას და II და III სერიის ზმნებთანაც. ოსურში ბუნებრივია:

лѣг худы каци იცინის, лѣг бахудти
კაცი გაიცინა (ნაცვლად - კაცმა
გაიცინა). ოსური ენის
კონსტრუქციიდან გამომდინარე,
ბუნებრივია ასეთი წარმოთქმა:
**მამალი ყივის, მამალი იყივლა,
მამალი უყივლია.**

ქართულ ენაში კონტაქტი ზმნის ის ფორმაა, რომელიც გვიჩვენებს, რომ სუბიექტური პირი მოქმედებს პირდაპირ ობიექტზე უშუალოდ ან სხვა პირის შუალობით. ამის მიხედვით გვაქვს შუალობითი და უშუალო კონტაქტი.

შუალობით კონტაქტს აქვს თავისი მაწარმოებლები: **-ინ, -ევ, -ევინ, -ვინ, -ებინ.**

ოსურ ენაში შუალობითი კონტაქტის გამოსახატავად ზმნის საწყისი ფორმაა გამოყენებული, რომელსაც დაერთვის დამხმარე ზმნა **кѣны - аразын ѳй ын кѣны** - აკეთებინებს, **амѣлын ѳй ын кѣны** - აკვლევინებს.

იმ შემთხვევაში, როცა ზმნა ისედაც მეშველზმნიანია, უშუალო კონტაქტის გამოსახატავად ზოგ შემთხვევაში კიდევ ერთხელ დაერთვის საწყისს მეშველი ზმნა.

хѣрын кѣны - აჭმევს, **нын ын кѣны** - უხატავს.

хѣрын ын кѣнын кѣны - აჭმევინებს; **нын ын кѣнын кѣны** - ახატვინებს.

ასეთ შემთხვევაში გარდამავალი ზმნის სუბიექტი (ის) რეალურად მოქმედ პირს (მას), ირიბ ობიექტს ასრულებინებს მოქმედებას.

ქართულ ენაში ზმნა გამოხატავს კუთვნილება-დანიშნულებასაც. ობიექტი არავისი კუთვნილება არ არის და არც ვისთვისმეა განკუთვნილი; ობიექტი მოქმედ პირს, სუბიექტს ეკუთვნის; ერთი ობიექტი ეკუთვნის მეორეს ან მისთვის არის განკუთვნილი. ამის მიხედვით გვაქვს სამი ქცევა: საარვისო (*ვაშენებ*), სათავისო (*ვიშენებ*) და სასხვისო (*ეუშენებ*), ანუ, რაც იგივეა, სამი ვერსია: ნეიტრალური, სასუბიექტო და საობიექტო (ა. შანიძე). ქცევის სხვადასხვა ფორმა ქართულში ზოგჯერ პრეფიქსებით არის გადმოცემული (*აკეთებს*, *იშენებს*, *უწერს*), ზოგჯერ მხოლოდ ფორმით (*წერს*).

როგორ გადმოიცემა ქცევის სხვადასხვა ფორმა ოსურ ენაში?

ოსურ ენაში ქცევას ზმნის ფორმა ვერ გადმოსცემს. პრეფიქს-სუფიქსების დართვით, ზმნის რომელიმე ფორმით მისი გადმოცემა შეუძლებელია. ქცევის ნებისმიერი ფორმის გადმოსაცემად აუცილებელია ზმნას დაეურთოს შესაბამისი სახელები ან ნაცვალსახელები. *მან სახლი ააშენა* - Уый хѣдзар самадта (საარვისო ქცევა - никайон

архайд), *მან თავისთვის სახლი ააშენა* Уый хѣдзар самадта йѣхицѣн (სათავისო ქცევა - хион архайд), *მან მას სახლი აუშენა* Уый кѣмѣндѣр хѣдзар самадта (სასხვისო ქცევა - исайон архайд). ერთ შემთხვევაშიც, მეორე შემთხვევაშიც და მესამე შემთხვევაშიც ააშენა (самадта), ერთი და იმავე ფორმით არის გადმოცემული. კუთვნილებით-დანიშნულებითი ურთიერთობის გადმოსაცემად ოსურ ენაში ზმნა არ იცვლის ფორმას, ფორმას იცვლის სახელი ან შესაბამისად ნახმარი ნაცვალსახელი.

სათავისო ქცევის გადმოსაცემად ოსურში აუცილებელია კუთვნილებითი ნაცვალსახელების ჩართვა. აქ რამდენიმე შემთხვევაა ცალ-ცალკე განსახილველი:

1. როცა ზმნის მოქმედება I პირისთვისაა განკუთვნილი I პირის კუთვნილებითი ნაცვალსახელია ნახმარი (პირველი პირის პირის ნაცვალსახელთან ერთად):

ѣз мѣхи дасын მე ვიპარსავ.

სათავისო ქცევის გამოხატვის დროს აუცილებელია ზმნასთან ერთად ვიხმართ პირისა და კუთვნილებითი ნაცვალსახელები ერთად. ავიშენე ფორმა გადმოიცემა I პირის პირის ნაცვალსახელი + I პირის კუთვნილებითი ნაცვალსახელი + ზმნა (საარვისო ქცევაში):

მე სახლი ავაშენე ჩემთვის
(სახლი ავიშენე) ёз мѣхицан хадзѣр
самѣдтон.

ასეთივე მიმართებაა სხვა
შემთხვევებშიც.

რაც შეეხება სასხვისო ქცევას,
აქ შემდგენიერი კონსტრუქცია
გვაქვს:

1. I პირის პირის ნაცვალსახელი + მესამე პირის კუთვნილებითი ნაცვალსახელი + ზმნა (უღლებადი ფორმა, საარვისო ქცევა);

მე მისთვის სახლი ავაშენე
(სახლი აუშენე) ёз уыман хадзѣр
самадтон

2. II პირის პირის ნაცვალსახელი + მესამე პირის კუთვნილებითი ნაცვალსახელი + ზმნა;

შენ მისთვის სახლი ააშენე
(სახლი აუშენე) ды уыман хадзѣр
самадтай.

3. III პირის პირის ნაცვალსახელი + მესამე პირის კუთვნილებითი ნაცვალსახელი + ზმნა;

მან მისთვის სახლი ააშენა
(სახლი აუშენა) уый уыман хадзѣр
самадтѣ.

уый манѣн хадзѣр самѣдтѣ მან
ჩემთვის სახლი ააშენა (ამიშენა).

уый дауѣн хадзѣრ самѣдтѣ მან
შენთვის სახლი ააშენა (აგიშენა).

уый уымѣн хадзѣр самѣдтѣ მან
მისთვის სახლი ააშენა (აუშენა).

უარყოფითი ნაწილაკები არ და ვერ ქართულში მოქმედების ნიუანსობრივ სხვადასხვაობას გამოხატავენ. მათი დართვა ზმნით აღნიშნულ მოქმედებას უარყოფით კონტექსტს ანიჭებს, მაგრამ ერთმანეთისაგან განსხვავებულს. კერძოდ არ ნაწილაკი ზმნასთან ერთად აღნიშნავს ისეთ მოქმედებას, როდესაც სუბიექტს არ სურს მოქმედების შესრულება, მოქმედება მისი ნებელობის შესაბამისია: არ დავწერ! არ დავხატავ! არ შევჭამ! ასეთ ნათქვამს კატეგორიულობის ნიუანსს არ ნაწილაკი სძენს. ხოლო ვერ ნაწილაკი, რომელიც ასევე უარყოფითი შინაარსის გამომხატველია, ასეთი კატეგორიულობისაგან დაცლილია, ის აღნიშნავს მოქმედებას, რომელიც სუბიექტის ნებელობის მიუხედავად, შესაძლებელი არაა: ვერ დავწერ, ვერ დავხატავ, ვერ შევჭამ. ოსურ ენაში უარყოფითი ნაწილაკი ნე გამოხატავს ორივე ნიუანსს – კატეგორიულსაც და შესაძლებლობიდან გამომდინარესაც.

ნე ныфыстон არ დავწერე – კატეგ. ნიუანსი;

ნე ныфыстон არ დამიწერია – ნეიტრ, ნიუანსი;

ნე ныфыстон ვერ დავწერე – შესაძლებლობა. ასეთ შემთხვევაში ოსურ ენაში მოქმედი ამატებს სიტყვებს (არ შემეძლო), რითიც ის განმარტავს, რომ არ შეეძლო

დაწერა (სხვადასხვა მიზეზთა გამო).

ოსურში დასტურდება როგორც წინდებული (Развѣрѣдѣ, Раздзырѣдѣ) ისე უკუდებულები ანუ თანდებულები (Фѣсѣвѣрѣдѣ, Фѣсѣдзырѣдѣ). როგორც წინდებული, ისე უკუდებული თანდებულს წარმოადგენს, რომელიც „დაერთვის სახელის ამა თუ იმ ბრუნვის ფორმას, რომ აღნიშნოს მდგომარეობა, მიმართულება, დანიშნულება ან სხვა რაიმე დამოკიდებულება დასახელებულ საგანთან“ (შანიძე, 1969).

უკუდებულებთან შედარებით წინდებულები ოსურში მხოლოდ რამდენიმეა, კერძოდ:

ѣд - თან, - იან-ად უკუდებულები (თანამედროვე ქართულში თანდებული პრეფიქსად იშვიათია. სპეციალურ ლიტერატურაში უკუდებულს, ჩვეულებრივ, თანდებულს უწოდებენ).

ѣд-гѣрѣдѣ - იარაღიანად; ѣд-дзыаума - ნივთებიანად

წინდებული ѣд მხოლოდ არსებით სახელებს დაერთვის და ისიც მხოლოდ სახელობით ბრუნვაში. დაუშვებელია მასა და სახელს შორის სხვა სიტყვის ჩართვა (ახვლედიანი, 1968, 296).

წინდებული ѣд ოსურში ცნობილია, როგორც არაპროდუქ-

ტიული წინდებული, ხოლო ѣნѣ - როგორც პროდუქტიული (5. 48).

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ სუფიქსებს -იან, -ოსან, -ოვან, -იერ, რომლებიც ქონების სახელების მაწარმოებელი სუფიქსებია ქართულში, ოსურში შეესატყვისება სუფიქსი -джын; შდრ.: дур-джын - ქვიანი; фыд-джын - ხორციანი.

ѣნѣ - უ - ო; უ; ѣნѣ-зѣნѣг - უ-შვილ-ო; ѣნѣ-мат - უ-დარდ-ო (უდარდელი).

წინდებული ѣნѣ სახელებთან სახელობით ბრუნვაში დგას (ეს წინდებული მნიშვნელობით ახლოს არის ქართულ ცალკე მდგომ თანდებულთან - გარეშე):

განსხვავებით ѣд წინდებულისაგან, ѣნѣ წინდებულსა და მასთან თანმხლებ სიტყვას შორის ზოგჯერ შეიძლება იდგეს მსაზღვრელი, მათ შორის ნაცვალსახელიც. (აბაევი, 1970, 296).

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ოსურში ѣნѣ წინდებულს ზოგჯერ ენაცვლება მისი შემოკლებული ვარიანტი ѣ, რაც იმავე მნიშვნელობით იხმარება (აღნიშნავს უყოლობა-უქონლობას) (აბაევი, 1970, 678). ѣ-дзар - უ-სახლკარ-ო; ѣ-дых - უ-ლონ-ო.

გარდა ამისა, ოსური ენის ზოგი მკვლევარი გამოყოფს მესამე წინდებულსაც фѣйнѣ, რომელიც

რაოდენობის სემანტიკას გამოხატავს (მელოთი, 2003, 235). წინდებული ძეჟნე (მნიშვნელობით უახლოვდება - თითო ან ერთი... (ერთი ხუთი, ერთი ოცი, ერთი სამი ვაშლი მომცა) უმეტესად სახელობით ბრუნვაში დგას, თუმცა სხვა ბრუნვებშიც გვხვდება.

ერთმარცვლიანი თანდებულები – ვით, – თან, – ზე –ში, – თვის – გან (დან) ქართულში სახელთან არის შერწყმული. ასეთი სახის თანდებულები ოსურ ენას არა აქვს. ამ თანდებულთა ფუნქციას ოსურში გარკვეული ბრუნვის ნიშნები ასრულებენ (და არა თანდებულები).

შდრ.: хадзѣрау - სახლივით; хадзѣрѣй -სახლიდან.

- გან თანდებულიანი (ნათ. ამხანაგისა - გან) და -დან/იდან თანდებულიანი (მოქმ. წყაროდან; სოფლი-დან) სახელებს ქართულში ერთმანეთისაგან განსხვავებული კითხვები დაესმით: ვისგან? საიდან?

ორივე ეს სახეობა ოსურში ნათესაობითი ბრუნვის ერთი ფორმით არის გადმოცემული. არის პირიქითაც, როცა ქართულის ერთ თანდებულს ოსურში ორი შესატყვისი აქვს.

მაგ.: სოფელში წავედი - хъаутам ацыдтан, სხვა ფორმაა – სოფელში ვარ - хъѣуты дѣн სოფელში ვარ), -ში თანდებულია გამოყენებული ქართულში სტა-

ტიკის დროსაც და დინამიკის დროსაც. ოსურში ეს ფორმები აშკარად განსხვავებული ბრუნვის ფორმებით გადმოიცემა. хъаутам - სოფელში მივდივარ; хъѣуты - სოფელში ვარ

რუსული: В школе (находится)

В школу (ходит)

საფიქრებელია, რომ ოსურში, მისი განვითარების ადრეულ საფეხურზე დღევანდელთან შედარებით უფრო მეტი თანდებული უნდა ყოფილიყო. ამ ვარაუდს ადასტურებს ოსური ენის დიგორულ დიალექტში შემორჩენილი ზოგიერთი ფორმა, რომელთა ნაწილი სალიტერატურო ენაშიც არის დამკვიდრებული. ასეთად გვესახება, მაგალითად:

Раз-дарѣн (წინსაფარი); дѣл-базыр (ფრთებს ქვეშ); дѣл-барад (დამოკიდებულება); уѣл-арв (ზეცა).

როგორც ვნახეთ, ქართული ზოგიერთი თანდებულის ფუნქციას ოსურში წინდებული და თანდებული ასრულებს. ზოგ შემთხვევაში ქართული თანდებულიანი ფორმა ოსურში ბრუნვის ნიშნით არის გადმოცემული. ასევე გასათვალისწინებელია, რომ ოსურ ენაში ზმნა ვერ გამოხატავს კუთვნილებით-დანიშნულებით ურთიერთობას სხვა მეტყველების ნაწილების დაუხმარებლად. ეს განსაკუთრებით თვალშისაცემია ქართულთან მი-

მართებაში, სადაც ზმნა ამ ფორმებს უმეტეს შემთხვევაში სათანადო ნიშნებით გადმოსცემს. ოსურიდან ქართულ ენაზე თარგმნის დროს საჭიროა ასეთი ფორმები გადმოიცეს შესაბამისი ქცევის ფორმით (სახლი ავიშენე და არა სახლი ავიშენე ჩემთვის).

ამრიგად, ბილინგვური სწავლების დროს აუცილებელია (შესას-

წავლი ენების) შედარებითი გრამატიკის აუცილებლად გასათვალისწინებელი კურსის შესწავლა, შესასწავლ ენათა ფონეტიკური, მორფოლოგიური, სინტაქსური თუ სხვა სახის თავისებურებების გაცნობა, რაც მსმენელებს, ამ ენათა შესწავლის მსურველებს დიდად დაეხმარება ენების წარმატებულად დაუფლებაში.

ბამოყენებული ლიტერატურა:

- შანიძე, 1969 - ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკა, ტ. I. თბ., 1969.
- ახვლედიანი, 1968 - Грамматика осетинского языка, т. I, под редакцией проф. Г.С. Ахвледиани, Орджоникидзе, 1968.
- აბაევი, 1970 - В. Абаев, Краткий грамматический очерк осетинского языка в книге Осетинско-русский словарь, Орджоникидзе, 1970.
- მშობლიური ლიტერატურა, 1974 - Мадёлон литературё, Цхинвал, 1974.
- გაბარაევი, 1987 - Габараев Н. Я. Ирон ёвзаг, ахуыргёнён чиныг 5-6 кълестён, Цхинвал, 1987.
- თახაზთი, 1991 - Тахъазты Т., Ирон Ёвзаг, Дзёуджыхъёу, 1991.
- მედოითი, 2003 - Медойты Б. Г., Нырыккон ирон ёвзаг морфологи, Цхинвал, 2003.

Naira bepievi

Tbilisi State University

Comparative Grammar in discourse of bilingual learning (on the example of Georgian and Ossetian languages)

ABSTRACT

Ossetian language belongs to Indo-European languages, more specifically to the Iranian group of languages. Georgian language is a part of the Caucasian language group. There is absolutely necessary to take into account the patterns of structural and linguistic character of each language as well as phonetic, morphological and syntax particularities while doing comparative analysis.

Worth mentioning is that the Georgia verb has a variety forms and possibilities of expression. It is known that the Georgian verb is characterized with multi-expressional expression and at the same time plays a coordinating role in the sentence. This is not true to other languages where verb can't express all the patterns that Georgian verb does. (Person ascertaining, contact, ect.)

The essential in bilingual learning is to consider an importance of teaching of verb particularities. Moreover, is necessary to accept an importance of the noun and other grammar parts. Accordingly, there is very important to incorporate learning of comparative grammar into the language course that makes the language acquiring process successful.